

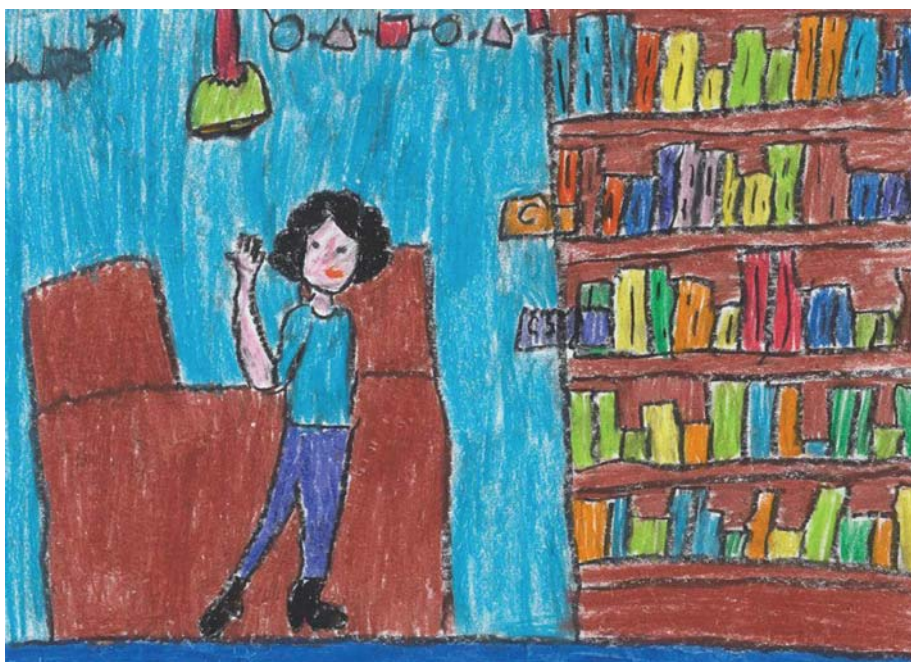
KOVÁCS MARIANNA

Mesével a könyvtárakért – út az olvasóhoz

*A százhalombattai Hamvas Béla Városi Könyvtár
népmesei küldetése*

Beszélgető, állandóan sztorizó, mesélő emberek között nőtem fel, ahol a történetek szóban terjedtek a falu közösségében, és a benne szereplő emberek neve éppúgy fennmaradt, mint maga a mesei történet. Ebben igen hamar megtaláltam a helyem, rájöttem arra is, hogy nagy népszerűsége tehetek szert a barátok, kisebb gyerekek körében. Világéletemben rajongtam a mesékért és a gyerekért, és minden igyekezetemmel azon voltam, hogy megtaláljam az utat, amely összekapcsolja őket.

2006-ban találtam rá a Hagyományok Háza hagyományos mesemondás képzésére, amely megerősítette bennem az elhivatottságomat a mesék, a mesemondás iránt, küldetésemnek tekintem a munkámat, amely

egyben a legkedvesebb szórakozásom is. Könyvtárosként, tanárként, mesemondóként egyaránt a gyermekekért dolgozom.

A Hamvas Béla Városi Könyvtár Gyermekkönyvtárának fő célja, hogy a gyermekekkel megszerettesse az olvasást. Ez természetes, hiszen minden gyermekkönyvtáros álma, hogy könyvtára megteljen olvasni szerető gyermekekkel. De mit tehetünk ezért, hogyan juthatunk el ide?

A szülői minta felülmúlhatatlan. Ha a gyermek olvasó szülők, könyvek között nő fel, fel sem merül benne, hogy miért jó olvasni. Számára ez lesz a természetes. De mit tehetünk azokkal a gyerekekkel, akik nem ilyen környezetben nőnek fel, akik nem kapnak elegendő biztatást, vagy nem marad bennük késztetés?

A könyvtár az olvasó emberek fellegvára (kellene legyen). A megváltozott funkciójú könyvtárak olyan közösségi terek, ahol a gyerekek jól érzik magukat, és a könyvtárosok segítségével a könyvek világán keresztül út nyílik az olvasás, és egyúttal a fantázia világába.

Mindez valahogy mégsem elég arra, hogy a gyermekből olvasó ember váljék. Ahhoz, hogy ezt a célt elérjük, történetekre, mesékre van szükség. Mégpedig olyanokra, amelyeket fejből mondunk el. Mert minden felnőttnek vannak saját történetei, valóságosak vagy meseiek, amelyet ők is hallottak valakitől, vagy olvastak valahol. És minden gyereknek kell legyen saját története, amit 'visszamesélhetünk' neki. Az ilyen beszélős-mesélős környezetben élő gyermekeknek mindennapi kenyere lesz a történet, a mese, a beszélgetés. Az ezek iránti igény kialakulása vezet a könyvbéli történetek utáni vágyhoz, és azok megszerzéséhez, az olvasáshoz.

Manapság a gyerekek jelentős részének a mesét, az első hosszabb irodalmi műfajt a tévében látott mesei történetek jelentik. A „látott” mese nem segíti a belső képalkotást, nem ébreszt igényt az olvasásra, és nem készíti fel a gyermekeket az irodalmi művek befogadására sem. Ezért könyvtárunk, a Hamvas Béla Városi Könyvtár küldetést vállalt az olvasás és kultúra megszerettetésére a népmesék népszerűsítése, a régi hagyományok, a „fejből mesélés”, a szóbeliség éltetése által.

NAGYCSOPORTOS MESEFOGLALKOZÁSOK

A százhalombattai Hamvas Béla Városi Könyvtárban rendszeres tartok csoportfoglalkozásokat. Az első alkalmak inkább az ismerkedésről és a mesei ismeretek feltérképezéséről szólnak. Minden esetben vegyes képet mutat egy osztályközösség. Van, akinek a mese világa ismerős, sokat meséltek neki otthon vagy az óvodában. Ők értik a mese nyelvét. Azonban nagyon sok gyereknek szinte ez az első alkalom, hogy népmesét hall. Számukra a mese nyelve, ritmusa idegen nyelvként ható szöveg. Szemük nagyra nyílik, hitetlenkedve hallgatják, szinte nem is értik, mit mondok. Ezért az első mesei műfajok, amelyekkel megismerkedünk: a láncmesék,

találkozási pont

rövidebb állatmesék. Itt nincsenek mesei bevezető és záró formulák. A láncmese esetében tanuljuk a szöveget, memorizálunk, jókat kacagunk, ha belezavarodunk. A kisebb gyerekek nagyon szeretik ezt a kötött szöveget mondani. Játsszunk a hangunk erősségével, hol halkán suttogunk, hol kiabálunk, ha akarják, mozdulatokkal kísérhetik a szöveget, az egyre halmozódó elemeket ujjainkon mutatva számolgatjuk. A magatartászavaros, hiperaktív gyerekek hangadók, kikiabálják, kimozogják a mese mondásában magukat.

Minél többször mondjuk, minél ismerősebb a szöveg, annál jobban te-remtődik bennük a rend. Lecsendesednek, a mese megéri bennük. Ha látom, hogy zaklatottabban érkeznek a foglalkozásra, előveszünk egy-egy láncmesét. Az állatmesék is kiválóan alkalmasak a csoportszerepek, jellemek feltérképezésére. Itt is szabad hangutánzással, mozdulattal segíteni a beleélést. A mesében szereplő állatokról beszélgetünk, általában a mese hallgatása előtt. Nagy kedvencek a farkas–róka történetek, kiválóan alkalmazhatók spontán csoportosulásra. A rókával általában a lányok azonosulnak, a fiúk farkasok (szeretnének lenni). Nagyon tanulságos, hogy a nagyobb gyerekek (akár felnőttek) szóvá teszik a farkas állandó „pórusát”, a kisebb gyerekekben ez fel sem merül.

A láncmese és az állatmese után általában a gyerekek kedvenc meséit veszem sorra. A mesehallgatásokat az elején illusztrálással zárjuk. A rajzokon mindenki saját kedvenc részét, szereplőit rajzolja le. Ilyenkor sort kerítek egyéni beszélgetésre. A mese alatt látom, ki az, aki nagyon benne volt a mesében, vagy épp ellenkezőleg, ki az, aki feltűnően elkülönült. Megnézem a rajzokat, azokról is beszélgetünk négy szemközt.

A nagyobb, bonyolultabb tündérmesékhez hosszú utat járunk be. Munkám egyik alapja a mesei formulák tanítása: a mesekezdő és záró formulák, párbeszédes formulák, a mesei átvezető formulák, a mesében szereplő emberek, tárgyak tulajdonságait érzékeltető formulák és egyéb állandósult szólások. Természetesen ezt soha nem önálló egységként, hanem a mesei szövegen belül tanítom. Ha mesét hallgatunk, ezek az elemek állandóan visszatérnek, olyan sokszor hangzanak el, hogy maguktól is rögzülnek a mese hallgatójában. Céлом, hogy a mesei nyelv tanításával kapaszkodót kapjanak nemcsak a mese elmondáshoz, de olyan szövegek birtokában is lesznek, amelyek bármikor segíthetik életüket. Tanulságos, mennyire tudják alkalmazni. Egy édesanya mesélte, hogy mikor valamire türelmetlenül kifakadt, a gyerek ráfelelt: „legalább három nap és három éjjel, de ha akkor se sikerül, anya, utat tévesztettél, mert betévedtél a sűrű sötét erdőbe”. Amolyan mantraként tanítom, hogy nehéz helyzetekben jusson eszükbe. Mindezekon kívül a népmese hallgatása, mesei formulák felidézése kitűnő memóriatréning is egyben, gyerekeknek, felnőtteknek egyaránt.

Nem szoltam még a csoportos mesehallgatás körülményeiről. Könyvtárunkban ennek már hagyománya van. Először is a gyerekeket kísérő felnőttel megállapodunk, a foglalkozás alatt én vagyok a vezető, a gyerekek fegyelmezésében sem kérek segítséget. Azt tanácsolom, ha teheti, menjen olvasgatni, bízza rám a gyerekeket, ha velünk marad, épp úgy tekintek rá, mint bármely mesehallgatóra. A rendszeresen csoportokat kísérő felnőttek, elfogadva a szabályokat, nagyon szeretnek velünk lenni, élvezik a mesehallgatást. Fontos szabály, hogy a legkényelmesebb testhelyzetet felvéve leülnek, lefekszenek a padlóra. Ezzel egyrészt erősen érzékeltetem velük, hogy nem kell úgy viselkedni, mint az iskolában (óvodában), másrészt tényleg nagyon fontos, hogy ellazuljanak. Az első találkozásokkor ideiglenesen ez kisebb káoszba megy át, szokatlan a hirtelen kapott szabadság. De a mesehallgatás alatt spontán helyezkednek el úgy, ahogy a legjobban tudnak figyelni. Az izgalmasabb, avagy számukra fontos részeknél hirtelen felülnek, felugranak, magával ragadja őket a cselekmény. Évezik, hogy a mesébe beleszólhatnak. Vannak olyan hangadók, akik megpróbálkoznak a rendbontással, olyan beszélőkkel, amelyekkel társaikat szórakoztatják, igyekeznek a középpontba kerülni. De nagyon hamar saját maguk utasítják egymást rendre, nem engedik, hogy bárki a meséhez méltatlanul viselkedjen.

Hatalmas különbség van tehát a meséket ismerők és azok között, akiknek nem mesélnek.

MESETÁBOROK

A Hamvas Béla Városi könyvtár kiemelkedő eseményei a nyári mesetáborok. Hét éve hirdetjük meg, főképp azon gyermekek részére, akik egész tanévben látogatták mesei programjainkat. Két időpontban, két korosztály számára egy-egy héten keresztül tartjuk a foglalkozásokat. A két csoportot a korosztályok szerinti különbségek indokolják. (A 6–8 éveseknek rövidebb meséket, elsősorban állatmeséket mondok, a nagyobbaknak, 9–12 éveseknek akár másfél órán át mesélek tündér-, vagy hősmeséket.)

A tábor célja a magyar népmesék, azon belül is a környéken gyűjtött mesék megismertetése. Mivel a szóbeli mesemondás közösségi kapcsolaton alapul, a mesét hallgatók aktívan részt vesznek a mesemondásban, beleszólnak, rájönnek arra, hogy a népmese törvényeit be kell tartani, a

*...a gyerekek
fegyelmezésében
sem kérek
segítséget...*

találkozási pont

népmesének külön nyelvezete van, amit ismerni kell. Így szókincsük bővül (akár tájszavakkal is), a mesék erkölce (a jó győzelme) rögzül bennük, jellemet formál, beépül személyiségükbe.

A TÁBOR PROGRAMJÁNAK FELÉPÍTÉSE

Minden tábornak megvan a saját meséje, amelyet mindennap (legalább kétszer) elmesélek. A kisebbeknek láncmesét vagy állatmesét választok, a nagyobbaknak hosszabb terjedelmű tündérmesét vagy hősmesét. A mese minden alkalommal kicsit változik, hiszen nem betanult szöveget mondok. De változik a mesét hallgató csoport befolyása miatt is. A gyerekek a meséhez hozzáadhatnak például mesei jelzőket: „akkorát kiáltott, hogy János is megirigyelhette volna” (mivel János sokat kiabált a tábor kezdetekor, a gyerekek mesébe foglalták a nevét). Egy-egy ilyen megegyezésen (mindenki beleegyezésén) alapuló megszólalás onnantól kezdve a mese szerves részévé válik, a továbbiakban így mesélem. A mesébe való bekerülésnek azonban szigorú kritériumai vannak. Soha nem lehet méltatlan a szöveg a meséhez, azaz magában kell hordozza a mesei nyelv jellegzetességeit, és senki számára sem lehet sértő tartalmú. A tábor meséjét minél többet meséljük, annál inkább a gyerekek nagy kedvencévé válik. Olyan ez számukra, mint egy lenyomat saját csoportjukról. A mesei szüzsé az alap, a mesei nyelv a biztonságot adó kapaszkodó, a saját toldások az élethelyzetükből adódó kicsiny jobbító remények, mert amit világgá kiabálunk, azzal már szembesültünk, tudjuk, hogy van, és ezáltal már harcolhatunk ellene, vagyis legyőzhetjük. A tábor meséjének mesélője is folyamatosan változik. Míg első nap csak a „felnőtt mesemondó” mesél, addig az ötödik napra a mesélő szerepét teljesen átveszik a gyerekek. Észrevétlenül tanulják meg a mesét mondani, egyszerre rögzülnek a mese nyelvi elemei és a mesei fordulatok. A cselekményt úgy ismerik, mintha velük történt volna, hiszen számtalanszor végigjártuk az utat, saját élményükké vált.

A tábor meséjén kívül – vagy belül –, minden napnak megvan a saját meséje is. Ezek a mesék nincsenek előre meghatározva, leginkább az első napon dől el, mikor megismerem a gyerekek kedvenc meséjét. Mindenki saját meséje nem kerülhet sorra, hiszen a gyerekek létszáma 20 körüli, de a meseváltozatok legtöbbször könnyen csoportosíthatók egy-egy mesei történés köré. A tábor meséjével és a nap meséjével egész nap foglalkozunk. A mese mondásán kívül erre építjük a kézműves-foglalkozásokat, a népi játékokat, eljátsszuk az egyes mesei történeteket, mondókázunk, verselünk a témában. És természetesen nagyon sokat beszélgetünk. A beszéd, a beszélgetés nagyon fontos az egész tábor alatt. Ez történhet meseszöveg közben (na, álljunk csak meg, milyen is az a szegény ember, boszorkány, tündér stb.?), mesemondás előtt (a farkasról mesélek nektek, ti féltek a farkastól?), mesemondás után (jaj, nekem ez a mese nem tet-

szett! Miért?). De történhet a csoport nyilvánossága előtt és négy szemközt, a pihenés vagy más tevékenység közben. A táborban nap mint nap történnek csodák. A csodákat látni kell egy mosolyban, könnycseppben, szóban vagy egy gesztusban.

MESEDÉLUTÁNOK

Havonta egyszer mesedélutánra hívjuk a város lakosságát. Legtöbbször három generáció egyszerre van jelen. Az együtt töltött két órában a mesehallgatás a főszerep, de kiegészül a program kézműves foglalkozással és népi játékkal is. Bár a mesedélutánokat látogató családok többnyire azonosak, általában vannak új, első alkalmas mesét hallgatók is, ezért minden mesedélután úgy zajlik, hogy abba bárki bekapcsolódhasson. A mese mondását beszélgetés vezeti be, amely a mese szereplőiről szól. Ez azt a cél szolgálja, hogy a mesére ráhangolódjunk, megismerjük a szereplők jellemző tulajdonságait, megtudjam kinek ki, vagy mi a kedvenc mesei „hőse” és az milyen tulajdonsággal bír számára. Ilyenkor a mesehallgatók által megfogalmazott tulajdonsággal, jelzőivel mesélem majd a mesét, így például, ha abban egyeztünk, meg hogy a róka narancssárgás színű, ferde szemű, az „örök” jelzője marad a mese alatt. Teszem ezt azzal a céllal, hogy a mesehallgatók érezzék a mesék mindenkori naprakészségét, tudatosítsák azt, hogy az általuk képzelt dolgoknak létjogosultsága van a mesei világban.

A több generáció együttes mesehallgatása több, mint tanulságos. A mai szülők többsége a mesekönyveken felnőtt generáció, akik ragaszkodnak a mese könyvben leírt szövegéhez és a leírások valóságtartalmához. Például a róka esetében ők azok, akik kijavítják a róka színének leírásához hozzászóló gyermekeiket, bár számtalanszor beigazolódott, hogy ezen ismereteikhez nekik is csak mondott, vagy modern technikai eszközök által közvetített, azaz látott, képi információk vannak. A nagyszülők mesehallgatása sokkal szabadabb. A mesei nyelv számukra ismerős. Ők sokkal jobban ismerik a mesei szabályokat, mint a szülők, és képesek átadni magukat „a mesében bármi megtörténhet” csodájának.

A mesedélutánok a közelgő ünnepek témájához kötődnek. Igyekszem olyan meséket választani, amelyekben az ünnep által képviselt eszmék, tulajdonságok, tárgyi vagy személyi vonatkozások jelen vannak.

Hatalmas a mesedélutánok jelentősége a többgenerációs együttletben. Az egyetlen lehetőség arra, hogy egyazon művet három generáció együtt élvezzen, értékeljen és elgondolkodjon rajta. A mese a szegény ember egyeteme – mondja Szóts Boldizsár székykevei mesemondó. Százhalombattán a mesedélutánok alkalmat adnak arra, hogy erre az egyetemre több generáció együtt iratkozzon be, akkor is, ha szegénységüket nem valós batyuként cipelik.

találkozási pont

EGYÜTT EGY-MÁSÉRT PROJEKT –
TEMATIKUS NÉPMESE FOGLALKOZÁSOKKAL

Az iskolakezdéssel megkezdődik az olvasás tanítása. A betűk felismerése, összeolvasása, mint technikai munka nem egyszerű feladat, és ennek megoldása minden bizonnyal sikerélményhez juttatja a gyermeket, de ez önmagában nem vezet az olvasás megszerettetéséig. Az olvasási vágy fokozását az olvasókönyveken túl további könyvekkel szükséges támogatni. Ennek elengedhetetlen feltétele, hogy az olvasni tanuló gyermekek az első perctől fogva könyvtárlátogatókká váljanak. Bár az iskolai könyvtár lehet ehhez az első lépcső, azonban ezt csak iskolaidőben használhatják a tanulók, ezért nagy szükség van arra, hogy megismerkedjenek a helyi közkönyvtárral.

Az EGYÜTT EGY-MÁSÉRT a könyvtárat és a könyvtári szolgáltatásokat népszerűsítő projekt, amelybe – hangsúlyozva a mese fontosságát – a népmeséket is beleépítettük. A projekt feladata egy új szolgáltatás megtervezése: rendszeres, tematikus foglalkozások ajánlása óvodai, iskolai csoportoknak, célja az új tanulási formák kialakításának segítése, olvasási kompetenciák fejlesztése. Ide rendszeresen járnak a csoportok, osztályok, tanóra keretében vagy a délutáni napközi idejében. A látogatások szükségessé tették tematikus órák kidolgozását, amelyekben az ismeretek egymásra épülnek, és segítik az oktató-nevelő munkát. Részlegeink együttműködve, két tanórás, tartalmas és szórakoztató együttlétre hívják a gyerekeket. Ugyanis a csoportos látogatások alkalmával egy új könyvtárképet szeretnénk kialakítani, melynek lényege, hogy a fizikai térben elérhető és az interneten nyújtott szolgáltatásokra – a könyvtári értékekre – is felhívjuk a figyelmet.

Új típusú kapcsolatot, dinamikusabb partnerséget szeretnénk kialakítani az oktató, nevelő intézmények között, melynek elsődleges célja az olvasást, tanulást népszerűsítő programok szervezése, a potenciális könyvtárhasználók körének bővítése. A témák nagy részét mi választottuk ki, de nyitottak vagyunk bármely ötletre, így több téma az iskolák, óvodák kérésére született.

A NÉPMESE NAPJA

A magyar népmese napja (hivatalosan: *A népmese napja*) megünneplésének gondolata 2005-ben könyvtárunkban, a százhalombattai Hamvas Béla Városi könyvtárban született meg. Addig is tartottunk országos meseünnepet, de azt április 2-án, Andersen születésnapján. Egy új gondolat a magyar népmese ünneplését tűzte ki célul, és így egyértelműen Benedek Elek születésnapjára, szeptember 30-ra esett a választásunk, aki egy személyben volt mesegyűjtő és meseíró, a gyermekmese itthoni megteremtője. Kezdeményezésünket felkarolta a Magyar Olvasástársaság, sze-

mély szerint Nagy Attila, a társaság alapítója és mindenkori tiszteletbeli elnöke. Megszületett *A népmese napja*, melyhez minden évben több száz szervezet és magánszemély kapcsolódik.

Könyvtárunk értelemszerűen minden évben megünnepli *A népmese napját*. Kiemelt eseményként tartjuk számon a 2010-es Országos népmese-konferenciát, amelynek szervezői, helyszínt adó gazdái voltunk.

Intézményünk a Magyar Népmese Napját hirdeti és ünnepli, mert a hangsúlyt a népmese magyar jellegzetességeire helyezzük. Rendezvényt szervezünk gyerekeknek és felnőtteknek is. Előadót hívunk, aki a mese fontosságáról, hatásáról beszél a gyerekekkel foglalkozó intézmények munkatársainak és szülőiknek, érdeklődőknek. Minden esetben mesét is hallhatnak, hogy ne csak beszéljünk a meséről, hanem bele is tudjunk merítkezni. A gyerekek számára napokon keresztül tart az ünnep. A mesehallgatást meseilusztrálás vagy játékos foglalkozás kíséri. A kiemelt népmesenap-ünneplésnek hozadéka, hogy olyan gyerekek és felnőttek is megértik, megérik a mese jótékony hatását, akik még – vagy már – eltávolodtak a mesevilágnak az autentikus formájától. Természetesen ezek után még többen járnak a könyvtárba mesét hallgatni és (mese)könyvet kölcsönözni.

...mit
olvasnak
a könyvtárosok...

NÉPMESE KÜLÖNGYŰJTEMÉNY

A népmese különgyűjtemény létrehozásának ötletét a gyermekkönyvtárunk 'mesei küldetése' és a különösen gazdag népmese könyvállományunk adta. Valljuk, hogy a népmesék hallgatása, az irodalmi érdeklődés előszobája minden gyermek számára. Könyvtárunkban a mesehallgatást könyvismertetés, könyvajánlás kíséri. A gyerekeknek nagy szükségük van a könyv fizikai jelenlétére is, amit kézbe vehetnek, belelapozhatnak és hazavihetnek. Így a mesét bármikor újraélhetik, akár szüleik, nagytestvéreik, tanáraik felolvasása által, akár saját újraolvasás folytán. Ezért hoztuk létre a népmese különgyűjteményt.

Amikor látogatóink felkeresik a könyvtárunkat – a dokumentumok kölcsönzése mellett –, sokszor érdeklődnek az iránt is, mit olvasnak a könyvtárosok, mi a véleményük egy könyvről, íróról, költőről, irodalmi műfajról. A gyermekkönyvtáros felelőssége az olvasóvá nevelésben és az olvasói ízlés alakításában hatalmas.

találkozási pont

A KÜLÖNGYŰJTEMÉNY GYŰJTÉSI SZEMPONTJAI

Irodalmi értékű, olvasható mesekönyveket, „Mesélhető mesekönyvet” szeretnénk adni a gyermekeknek mesét felolvasó felnőttek kezébe. A „Mesélhető mesekönyveket” elsősorban a helyi használók érdekében hoztuk létre. A népmeséket felolvasni vágyó felnőtt könnyen és biztonságosan válogathat. Tudatában lehet annak, hogy nem mese-kivonatokat tart a kezében.

Néprajzi mesegyűjtéseket, módszertani kiadványokat szeretnénk adni azok kezébe, akik a mesemondást hagyományosan, élőlírával szeretnék továbbadni. A néprajzi gyűjtésekkel a csak „tisztá forrásból” táplálkozónak akarunk megfelelni. Ennek a szempontnak elsősorban nem a helyi használóink miatt van létjogosultsága, de országos jelentősége hatalmas.

Népmeséről szóló szakirodalmat is gyűjtünk, a népmesével foglalkozó területek teljes feltérképezésével. Lehetővé téve azt, hogy szakdolgozatot írók, mesekutatók vagy pusztán a műfaj iránt érdeklődők a teljesség igényével tekintsenek állományunkra.

Állandóan tanulva más szakemberektől folyamatosan beépítjük a jó ötleteket, módszereket, igaz, a legtöbbször kissé átalakítva, magunkra szabva azokat. Ilyen például a Papírszínház, amelyhez az illusztrációkat a gyerekek a mese hallgatása után készítik el, és ezek segítségével bátrabban szövik velem a mesét.

Az elmúlt években egyre többen dolgozunk azért, hogy a mesét visszahozzuk a mindennapi kultúrába. Sokan sokféleképpen, különböző célokkal tesszük ezt. Ha összekapaszkodva egymást segítve haladunk ezen az úton, biztos, hogy boldogan élünk, míg meg nem halunk...

AJÁNLOTT IRODALOM

Kovács Marianna, Stibler Erika: A népmese megélésének szerepe az olvasóvá nevelésben. In: Kie az olvasás? Tanulmányok az olvasóvá nevelésről. (Gombos Péter szerk.) Budapest, Magyar Olvasástársaság, 2014. 40–51. p.

Raffai Judit: A magyar mesemondás hagyománya, Hagyományok Háza, 2004.

Annotált irodalomjegyzék: <http://olvasasbibliografia.ektf.hu/>